

DOVELLA

Revista cultural de la Catalunya central

Primavera-
Estiu 2014
Núm. 114
8 €

DOSSIER

- Què fem amb el patrimoni industrial?
- Manresa vista per l'objectiu d'un pioner dels viatges fotogràfics ara fa 150 anys: Robert Peters Napper

Patrimoni industrial, passat i present

Pere Santamaria García

En els darrers anys, el patrimoni industrial de Catalunya ha sofert una transformació d'ús molt important, fet que ha provocat en els equipaments usos diferenciats dels originals. A continuació, s'exposen quatre casos d'edificis obsolets i abandonats que, amb els nous usos, han revitalitzat els propis edificis i els seus entorns propers.

Rehabilitació de "La Seca" per a espai escènic

Arquitecta: Meritxell Inaraja Genís

Es tracta d'un edifici situat al barri de la Ribera i que forma part del que era l'antiga fàbrica de la Moneda de Barcelona, que ocupava diverses finques entre el carrer actual de la Seca i el de Flassaders.

Se l'anomena "La Seca" en remembrança del nom de la Seca Reial o Reial Fàbrica de Moneda de la Corona d'Aragó i hauríem de buscar l'origen de la paraula "seca" en el mot àrab *sekka*, com a "lloc on es fabrica moneda". A la fàbrica es va encunyar moneda entre el 1441 i el 1849, tot i que una part de l'edifici dataria del segle XIII o, fins i tot, d'algun segle anterior. La fàbrica ha estat objecte de múltiples transformacions, destacant les del segle XVIII, amb la col·locació de l'escut de la casa reial borbònica a la façana principal; la del segle XIX, amb diverses remuntes executades i la modificació dels forjats; o la de prin-

Rehabilitació de "La Seca" com a espai escènic. Foto: M.Inaraja.

cipi del segle XX, quan es va cobrir el pati exterior de la planta baixa per crear una única nau.

L'actual restauració es va portar a terme a la finca número 40 del carrer dels Flassaders, en una part que ocupà la fàbrica en època medieval. En la intervenció arquitectònica s'ha mirat de compatibilitzar la preservació històrica i patrimonial de les construccions de les diferents èpoques amb el nou ús cultural al que es destinaria. Abans d'iniciar la restauració, es van determinar totes les intervencions fetes al llarg de la història amb treballs arqueològics i la proposta final les incorpora totes per mostrar-ne la diversitat, la complexitat i les modificacions patides al llarg del temps pels diferents usos

que ha tingut l'edifici.

El projecte final manté la tipologia de l'edifici existent i preserva l'única sala de planta baixa i la distribució d'espais de les plantes pis al voltant del pati, a més a més dels principals elements construïts.

Sempre mirant de preservar les característiques formals i patrimonials de l'edifici, la proposta va incorporar la construcció de dos nous elements dins del conjunt, per tal d'aconseguir una bona funcionalitat com a equipament cultural i per a poder-se adaptar a les normatives actuals.

Amb el tancament d'un buit existent en l'edifici original, es va crear un triple espai que relaciona les tres plantes en vertical i dona una propor-

cionalitat d'edifici públic al conjunt que originàriament tenia una escala i dimensions domèstiques. Aquest triple espai relaciona visualment la planta baixa amb el pati de planta primera i s'aprofita per a crear una entrada de llum natural al nucli d'accés a l'edifici. A la segona planta, s'ha construït una nova ala d'edifici pont cobert, tancat i de construcció contemporània. Aquesta ala uneix els dos sectors, permet un recorregut continu i delimita les vistes des de l'interior del pati que queda definit com una possible sala d'actes a l'aire lliure.

D'altra banda, hi ha la torre medieval, on s'ubicava el "tresor" (l'or i els metalls per a la fabricació de la moneda) i que es trobava molt malmesa per diferents intervencions. Aquí s'ha ubicat l'escala principal com a nucli vertebrador, preservant els murs i les obertures originals.

La resta d'espais interiors s'han convertit en espais diàfans d'usos múltiples, després d'eliminar divisions secundàries i condicionar-los amb els acabats i instal·lacions necessaris.

Fàbrica de Creació a la Nau central de Fabra i Coats

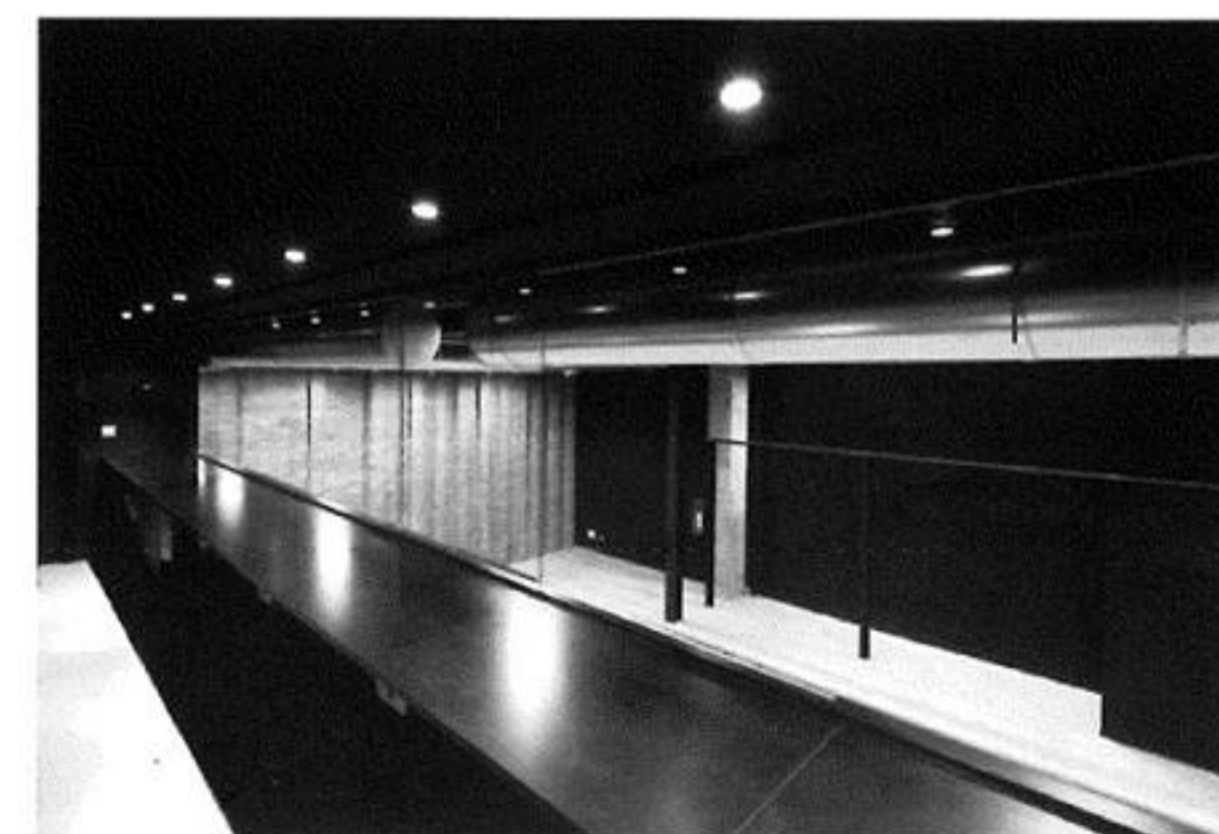
BAAMMP arquitectes i RUISANCHEZ arquitectes

La Fabra i Coats-Fàbrica de Creació de Barcelona ocupa una nau que va ser construïda entre el 1910 i el 1920 i que forma part d'un gran complex industrial, la **Coats Fabra SA** (antiga *Fabra i Coats*), de l'antic municipi de Sant Andreu del Palomar (districte 9). Icona del patrimoni industrial barceloní, es tractava d'una filatura (*fàbrica de fils i teixits*) que ocupava dues illes de cases separades pel carrer Sant Adrià. Impulsat des de l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB), dins del programa *Fàbriques de Creació*, es va proposar convertir-la en *Fàbrica de Creació Artística* l'any 2008.

La fàbrica té quatre plantes amb estructura de maó vist i dues torres adossades a la façana que comuniquen verticalment els diferents espais. Hem de buscar el seu origen en un moment històric del desenvolupament excep-

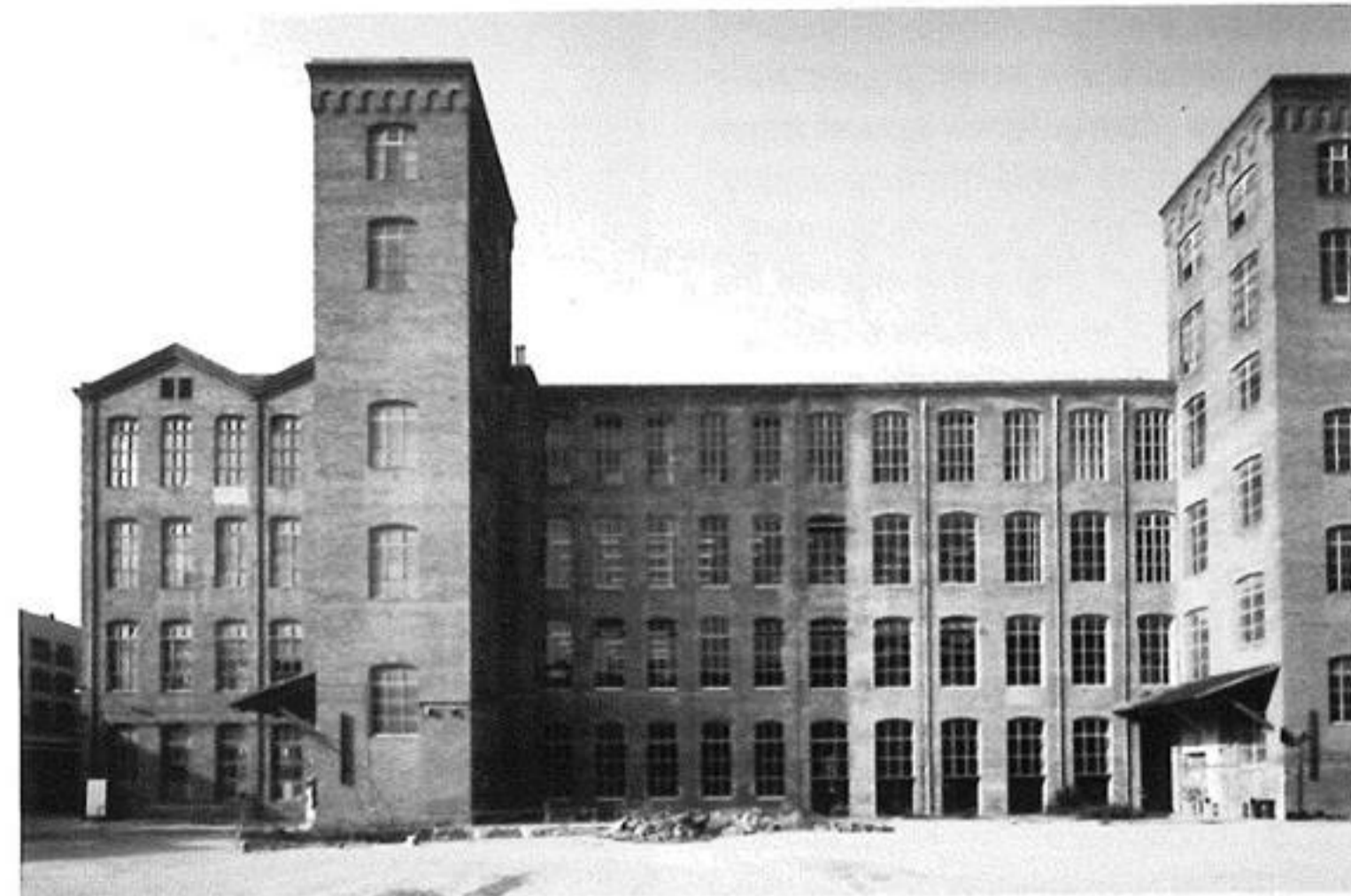
L'estat original presentava un estat d'abandonament molt important, amb múltiples patologies estructurals. Fotos: M.Inaraja

Estat final de l'edifici amb les façanes rehabilitades amb recuperació d'elements constructius originals. Fotos: Wenzel

cional de la ciutat i del procés d'industrialització que va viure Catalunya a partir del segle XIX. L'edifici forma part d'un complex industrial molt més ampli, format per diverses naus construïdes, des del 1890, en diferents moments de l'auge de la indústria tèxtil al desaparegut municipi de Sant Andreu de Palomar, abans de la seva annexió a Barcelona. A part de la Fabra i Coats, destaquen especialment la Fàbrica Sant Andreu (entre els carrers Sant Andreu, Sant Adrià, Segre i Parellada) i la Fàbrica del Rec (carrers Sant Adrià, Otger, Blai i Jubany i Segre). El 1893, els empresaris Ferran Puig i Gibert i Jaume Portabella van fundar el Vapor de Fil, una fàbrica de filats de lli que va aplicar les últimes innovacions tecnològiques del moment als seus processos de producció. El 1884 es constitueix la Sociedad Anónima Fabra y Portabella amb la incorporació de Camil Fabra a l'empresa. Amb la fusió amb l'empresa britànica J&P Coats, el 1903, l'empresa arribarà a ser una de les indústries tèxtils més importants d'Europa i capaç d'absorbir altres empreses de Sant Andreu, com ara el Vapor de Rec o Ca l'Alzina. L'estructura econòmica, social i cultural del barri anava lligada a l'empresa durant aquells anys i l'arribada dels britànics va aportar innovacions socials importants i avenços en els drets dels obrers, com ara les vacances pagades. Cal apuntar que, als anys 70, amb la crisi del tèxtil, va començar el tancament definitiu de les factories i l'acomiadament dels treballadors.

El procés de rehabilitació de l'edifici s'ha portat a terme d'una manera atípica. A partir del 2008, amb la reconversió en Fàbrica de Creació Artística, s'inicia l'activitat regular de la Fabra i Coats com a equipament destinat, fonamentalment, a oferir espais i recursos al servei dels creadors de la ciutat de Barcelona. La posada en funcionament provisional d'aquest espai va formar part del seu disseny futur. Després d'un condicionament bàsic d'una quarta part de la superfície total de l'equipament i paral·lel a l'ocupació de l'espai, es van definir un primer pla d'usos i la concepció d'un avantprojecte arquitectònic que permetés poder abordar la rehabilita-

Fàbrica de Creació. Foto: Gunnar+Knechtel.

Interior de la nau. Foto: Ferran Mateo.

ció definitiva de l'espai a curt termini. Aquest procés va funcionar com a banc de proves.

Es van fixar els pilars que van permetre obrir un període usos provisionals a partir de la intervenció i adequació de l'espai amb el projecte Red Bull Music Academy 08 i amb la reflexió teòrica que es va fer a les Jornades sobre Fàbriques de Creació, desenvolupades al novembre de 2008. A mitjans de 2009, es publicaven les condicions reguladores per a la cessió temporal dels espais per al desenvolupament de projectes de creació artística i s'obria una convocatòria pública per a la presentació de projectes de creació que es poguessin desenvolupar allà mentre no comencessin les obres de rehabilitació definitiva.

La nau va acollir diferents propostes i activitats (es van presentar 36 pro-

jectes i se'n van seleccionar 20) que van suposar una autèntica font d'informació sobre les possibilitats de l'espai, a partir de les demandes de diferents creadors que van visitar l'espai i hi van treballar. Es van seleccionar les propostes que havien de portar a terme un treball continuat d'investigació i de recerca, però també es van acollir altres propostes de diferents disciplines artístiques i culturals de curta estada (inferiors a les 4 setmanes), així com propostes o esdeveniments puntuals com: el rodatge de curtmetratges i llargmetratges de joves realitzadors, d'anuncis i spots publicitaris, així com reportatges fotogràfics; esdeveniments i presentacions vinculades amb empreses i institucions catalanes; la realització d'activitats culturals obertes al públic que també han servit per donar projecció i posar en coneixement la

idiosincràsia d'aquest espai (Festes de la Mercè, Festival GRECO9...). Això va fer possible poder contrastar la resposta de l'espai a les demandes dels diferents tipus de creadors i usuaris, així com la seva capacitat per a poder fer conèixer i relacionar artistes de diferents disciplines i altres usos. En resum, La Fabra i Coats és un nou concepte d'equipament cultural, destinat a donar recolzament a la creativitat, el talent i la innovació, ubicat en un edifici emblemàtic del patrimoni industrial de la ciutat de Barcelona.

Museu Can Framis BAAS, arquitectes

Can Framis es troba al barri del Poble Nou, a la zona del 22@, coneguda per ser un dels focus de les grans transformacions urbanístiques de la Barcelona del 92.

Als segles XVIII-XIX, els terrenys agrícoles que se situaven al nord de Barcelona van ser objecte d'un gran canvi a causa de la revolució industrial. A l'antic barri del Poble Nou es trobava el motor productiu de la ciutat i hi vivien múltiples recintes industrials. Va arribar a ser tan important la zona industrial que era anomenada popularment com la "Manchester catalana". A finals del s. XVIII, el complex propietat de la família Framis va dedicar la seva activitat a la indústria de la llana. El complex industrial de Can Framis va ser un dels primers a instal·lar-se ocupant, aleshores, la superfície equivalent a quatre illes de l'Eixample i estava format per diversos edificis. Anys després, quan es va traçar la trama Cerdà, el complex Framis va passar a una cota inferior, a causa de la nova rasant d'aquest pla, i quedà enfonsat i esbiaixat respecte dels seus carrers adjacents. Al cap dels anys, va anar perdent la seva activitat i va passar a l'oblit. A diferència d'altres fàbriques, protegides pel Catàleg Patrimonial de la ciutat de Barcelona, a Can Framis no es va valorar cap interès arquitectònic, ja que es va projectar pensant més en la seva funcionalitat que no pas en els aspectes estètics. Això va passar amb gran part de les indústries del Poble Nou que tenien construccions

Part del complex industrial. Foto: GRC Studio.

molt precàries, pensades únicament per la producció, sense gairebé interès arquitectònic. El catàleg de protecció patrimonial en va escollir molt poques. Inicialment, el pla urbanístic de la ciutat pretenia enderrocar el conjunt existent de Can Framis i construir un nou edifici però, gràcies a la pressió veïnal per conservar el conjunt industrial, l'Ajuntament va decidir conservar les naus existents, ja que formaven part de la memòria històrica del Poble Nou, en ser una de les primeres fàbriques que s'hi va instal·lar.

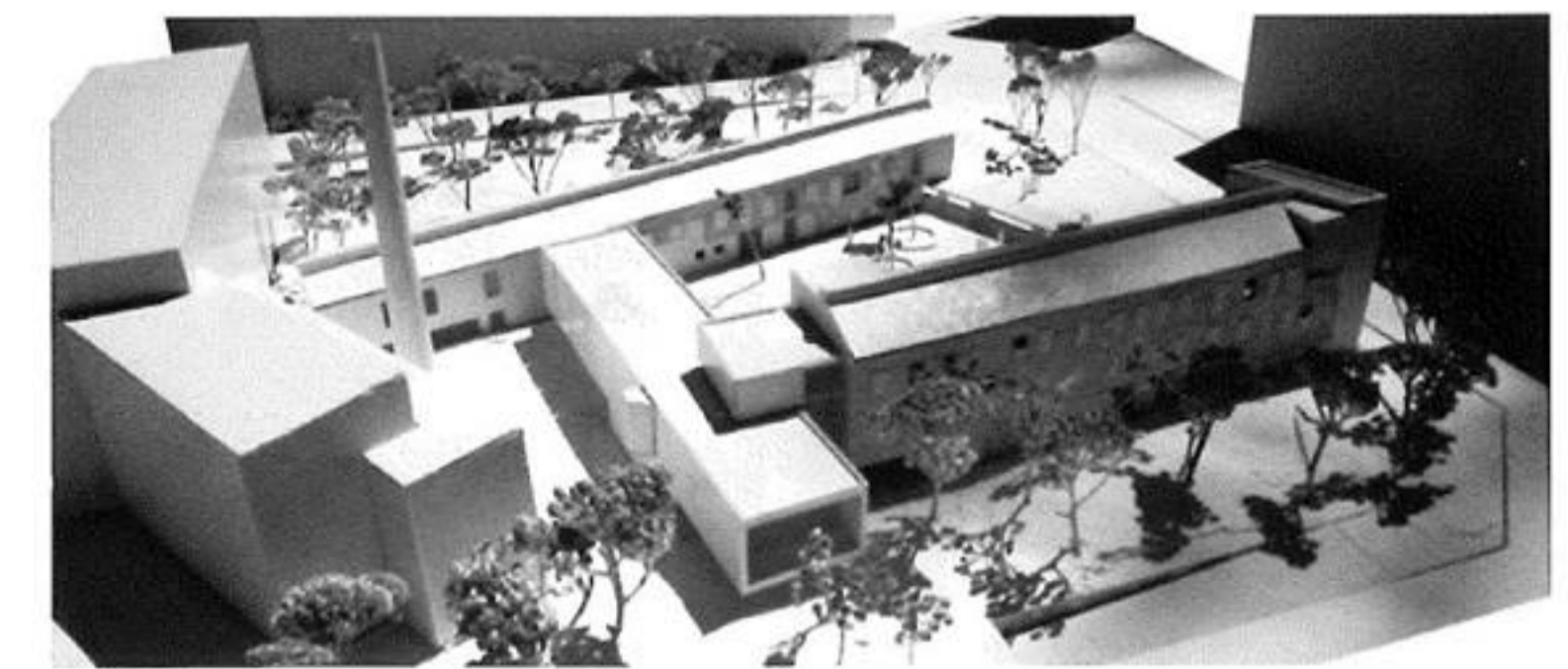
A conseqüència dels Jocs Olímpics de 1992, la ciutat de Barcelona va patir una reestructuració i va expulsar les indústries fora de l'entorn urbà. La gran transformació urbanística va fer desaparèixer gran part del patrimoni industrial de Poble Nou i el conjunt de Can Framis no va sortir impune d'aquesta transformació, ja que va perdre bona part de la seva extensió: es van salvar, tan sols, dos edificis i la xemeneia. Actualment Can Framis

ocupa una illa sencera de l'Eixample Cerdà. El jardí que l'envolta posa de manifest la cota en què s'emplaçava el conjunt, un metre i mig per sota del nivell de l'actual trama Cerdà.

Avui en dia, Can Framis és l'últim projecte de la Fundació Vila Casas i funciona com a Museu de Pintura Contemporània, inaugurat a Barcelona, l'abril de 2009.

El procés de rehabilitació va passar per preservar l'antiga xemeneia i dues de les tres naus industrials i substituir la tercera, que estava en molt mal estat. En total, hi ha més de 5.700 metres quadrats a l'illa, dels quals, un 90% estan destinats a l'exposició i, la resta, a oficines i magatzem. Entre els tres edificis que integren l'espai hi ha un pati molt gran que funciona com una plaça interior i acull part de les escultures de l'exposició.

El projecte va consistir en la restauració dels dos edificis de les fàbriques actuals i la construcció d'un de nou que unirà els altres dos, coincidint

Can Framis funciona com a Museu de Pintura Contemporània, inaugurat a Barcelona l'abril de 2009. Foto: GRC Studio

amb el lloc on hi havia un magatzem, que és l'entrada principal al museu. Els tres edificis configuren un pati, pavimentat amb pedres recuperades de l'antiga fàbrica, que es converteix en el vestíbul del museu i en espai per activitats diverses.

Les intervencions es realitzen amb formigó vast que es barreja amb els paviments. Els murs existents es protegeixen amb pintura gris, deixant veure la seva textura original, conformant un collage de textures i forats. A fora, el morter de calç, que es barreja amb la maçoneria existent, es fon amb el formigó vist dels nous edificis. La façana es converteix, llavors, en un collage de textures i revestiments que reflecteixen les diferents marques del temps en l'edifici.

La part interior de l'edificació es va transformar en un gran espai expositiu amb un recorregut continu i sense interrupcions. Les escales són els únics punts formals del recorregut dins d'una zona amb una alta densitat expositiva. La fusta apareix copiosament en marcs de finestres, escales i entre els edificis, així com en les pantalles de suport de la pintura.

El jardí remarca la cota on s'emplaça el museu i ajuda l'edifici a amagar-se del trànsit rodant. La zona enjardinada ofereix una imatge melancòlica que potenciarà el contrast amb l'entorn.

Museu d'història a la fàbrica Oliva Artés. Barcelona

BAAS, arquitectes

La Fàbrica Oliva Artés se situa al barri del Poblenou, al carrer Espronceda, 142-146, al Districte de Sant Martí, i és un dels testimonis de "la Manchester Catalana al 22@".

El Poblenou era el districte manufacturer que va ser l'àrea d'expansió industrial de Barcelona del segle XVIII al XX. L'equipament es troba dins del Parc Central del Poblenou, l'antiga àrea suburbial molt dinàmica en els darrers segles, que va acollir els prats d'indianes al segle XVIII i va formar el major districte industrial de Barcelona des de mitjans del segle XIX a mitjans

Museu d'història de Barcelona a la fàbrica Oliva Artés. Foto: BAAS.

del segle XX. Queda situada al costat d'altres grans conjunts industrials catalogats, com Ca l'Alíer i l'Escocesa, peces significatives de la trajectòria fabril barcelonesa del segle XIX, i prop de Can Ricart, un altre gran complex industrial.

La fàbrica Oliva Artés remunta els seus orígens a l'any 1880, quan Andreu Oliva Gallamí, enginyer mecànic, va fundar l'empresa que es dedicava al sector mecànic-metal·lúrgic, un taller fabril per a la reparació, construcció i compravenda de màquines diverses. El 1920, el fill i el gendre van traslladar la fàbrica a la seva ubicació actual, davant la necessitat d'un solar més ampli. L'any 1936, es va realitzar una ampliació de les instal·lacions i crea-

ren un accés nou pel Carrer d'Espronceda. Tot i la recessió de la postguerra, l'empresa va recuperar amb el nom de Tallers Oliva Artés, l'any 1940, i disposava d'un segon taller construït al sector nord-oest de la parcel·la, cap a la prolongació de el carrer Ali Bei (ara carrer del Marroc). El taller va patir successives obres de reformes posteriors i ampliacions condicionades per la disponibilitat de solar, fins que, durant els anys 60, l'empresa va iniciar una crisi que acabaria amb la suspensió de pagaments, al 1978. Després va continuar com a cooperativa constituïda per antics treballadors (TOACSI, Tallers Oliva Artés Societat Cooperativa Industrial), fins al tancament definitiu, al 2000.

Museu d'història de Barcelona a la fàbrica Oliva Artés. Foto: BAAS.

A principis del 2006, una part d'aquest complex es va rehabilitar com a seu de la Guàrdia Urbana del districte de Sant Martí, a la nau annexa situada al carrer Marroc, i les naus principals, ubicades al carrer Pere IV, es restauraren amb la intenció d'ubicar-hi la nova seu del MUHBA (Museu d'Història de Barcelona).

La rehabilitació de la fàbrica i la seva transformació en museu es basa en l'alliberació de l'espai de la nau per tal de potenciar la seva estructura i aconseguir la màxima flexibilitat i llibertat expositiva, posant en valor l'espai interior de parets de maó i la planta basilical. Es construirà un porxo exterior afegit, d'accés, com a element de transició, que relaciona l'edifici amb el parc que l'envolta i rep els visitants. Tota la nova intervenció es realitzarà amb un únic material, el ferro galvanitzat (revestit de zinc per evitar la corrosió). La xapa actuarà com a vincle directe amb el passat industrial i metal·lúrgic de la fàbrica i concordarà amb els elements estructurals interiors. S'intervé en aquest patrimoni d'una manera diferent a la que estem acostumats, sense tirar tot l'interior. Els interiors queden intactes i no hi tindran cabuda els serveis. Per això, al costat de l'antiga fàbrica, es construirà una nova peça en planta baixa, amb entrada pel carrer de Pere IV. També l'ascensor se situarà a l'exterior i, com a element vertical, evocarà les antigues xemeneies. Aquest element permetrà, també, penjar lones informatives sobre les activitats que es duran a terme al museu.

El Museu d'Història de Barcelona Oliva Artés, amb un total de prop de 3.500 metres quadrats de superfície, acollirà elements que permetran fer una mirada històrica de la ciutat, des dels primers anys del segle XVIII, amb els inicis de la manufactura, fins a principi del segle XXI.

Els edificis industrials tenen unes característiques inherents a la seva concepció inicial, enfocada bàsicament a la funcionalitat, que suposen un valor afegit important a l'hora de plantejar la seva reutilització: espais lliures, amplis, lluminosos, concebuts i construïts per albergar proces-

sos productius, ara són especialment adequats per acollir nous processos creatius.

Però aquests espais tan grans són un valor que es converteix en un problema de costos a l'hora d'afrontar-ne la rehabilitació. També ens trobem que tenim encara una gran quantitat d'aquests edificis, la gran majoria de gran interès patrimonial per la comunitat però també en un estat de deteriorament important.

Això fa que sigui estrictament necessari planificar molt bé els usos que s'hi donen i alhora gestionar-los eficaçment per a que siguin activitats viables i autofinançades.

També cal tenir en compte que amb el canvi d'ús d'un edifici industrial es produeix una modificació, una alteració, una tergiversació dels seus valors inicials que poden afectar el seu valor patrimonial. Cal dir, també, que aquestes alteracions ja s'havien iniciat amb el cessament de l'activitat industrial. Són però, uns canvis estrictament necessaris per a fer possible la reutilització d'aquests edificis i la seva adequació a nous usos i a noves normatives. Aquí és on l'arquitecte ha de mostrar el seu saber per tal d'utilitzar els mitjans que té a l'abast per fer jugar els valors de l'edifici antic i la seva transformació en una partida on tothom hi surti guanyant.

En aquest sentit, de les intervencions exposades en aquest article, finalment destacaria el procés participatiu de la Fabra i Coats com a exemple de bones pràctiques pel que fa al procés de planejament de l'obra i com a experiència altament enriquidora en la tasca de l'arquitecte i amb bona garantia d'èxit en els resultats pel que fa a la bona adequació de la intervenció per als nous usuaris.

Per ampliar informació

La Seca, espai escènic:

- Foment de Ciutat Vella. 21 març 2011. La rehabilitació de La Seca per a equipament cultural és a punt de finalitzar. http://www.fomentciutatvella.net/noticies_fitxa.php?id-Noticia=107
- HIC et NUNC (Aquí y Ahora) Blog abierto sobre temas de Arquitectura

ciudad. Meritxell Inaraja | Espai La Seca <http://hicarquitectura.com/2012/03/meritxell-inaraja-espai-la-seca-2011/>

Fàbrica de creació a la nau central de Fabra i Coats:

- Fabra i Coats, Fàbrica de creació de Barcelona <http://fabraicoats.bcn.cat/es>
- <http://www.amicsfabraicoats.ea26.com/>
- Bammp Arquitectes <http://www.bammp.com/>
- Ruisanchez Arquitectes <http://www.ruisanchez.net/>

Can Framis:

- Arct Dayly Selected Works. 9 nov. 2009. Can Framis Museum / Jordi Badia <http://www.archdaily.com/40219/can-framis-museum-jordi-badia/>
- 3/24. WEB. L'antiga fàbrica Can Framis, al Poblenou de Barcelona, es convertirà en un centre d'art 07/05/2007
- Groc Studio. <http://www.grcstudio.es/portfolio/p-l-o-t-10-museo-can-framis-fundacio-vila-casas/>
- Fundació Vila Casas. http://www.fundaciovilacasas.com/es/museos-y-espacios-de-arte/museo-can-framis/_m:3/

Museu d'Història Oliva Artés:

- BAAS Arquitectura. <http://www.baas.cat/ca/equipamientos/muhba>
- El Periódico. dijous, 7 de octubre del 2010
- La Vanguardia, 18/05/2010
- Muhba Oliva Artés, El centre d'història contemporània de Barcelona Barcelona, 6 d'octubre de 2010. Dossier de premsa de l'Institut de Cultura de Barcelona. Oficina de premsa. <http://www.bcn.cat/cultura/premsa>. <http://w110.bcn.cat/fitxers/icub/museu-historia/dossierdepremsamuhbaolivaarts.239.pdf>
- Arxiu Històric del Poble Nou. Blog: <http://www.arxiuhistoricpoblenou.es/historia-poblenou.html>

Pere Santamaria García
Arquitecte